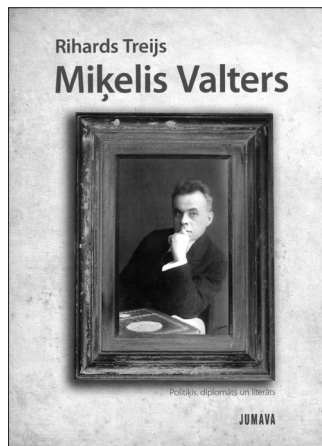

Rihards Treijs. *Miķelis Valters*.
Politīķis, diplomāts un literāts. Rīga:
 Jumava, 2012. 271 lpp.: il.

Profesora, habilitētā vēstures doktora Riharda Treija grāmata par izcilo Latvijas valsts un sabiedrisko darbinieku Miķeli Valteru (1874 Liepājā – 1968 Nicā, Francijā) atklāj jaunas šķautnes un akcentus viņa bagātajā biogrāfijā. Līdz šim Miķelis Valters skatīts galvenokārt kā politisks cīnītājs un diplomāts. Tas uzsvērts arī grāmatas virsrakstā. Taču saturā spilgti atspoguļota tā viņa mūža radošās darbības puse, kas parāda teorētiski, kura domas iezīmē ne tikai pagājušā laikmeta tendences.

R. Treijs uzsver, ka M. Valtera personībā top no Liepājas strādnieku šķiras nākušā latviešu kultūras cilvēka dzīves ritējums (sk. 17.–23. lpp.). Sākumā viņš aktīvi piedalās Jaunās strāvas kustībā, pieslejas zinātniskā sociālisma atziņām (kā jau strādnieks), bet pēc kustības sagrāves emigrācijā – Vācijā, Šveicē, Francijā, Itālijā – savā kultūras apziņā izraujas no sociālisma klasiku domu dogmatiskas atkārtošanas. Īpaši būtiska robežlīnija viņa uzskatos veidojas, studējot slavenajā Cīrihes Universitātē, kuru beidzot tiek aizstāvēta disertācija “Tolstoja sociālekonomiskie, valststeorijas un politiskie uzskati” un iegūts Dr. iur. zinātniskais grāds. Ir likumsakarīgi, ka M. Valters aizvien vairāk pievēršas nacionālo attiecību izpētei un secina, ka cīņa par nacionālo brīvību ir ne mazāk svarīga kā šķiru cīņa pret kapitālismu. Kultūras izpratne palīdz M. Valteram ieraudzīt nacionālo vērtību augstumu. R. Treijs argumentēti pierāda, ka Valteru “var uzskatīt par Latvijas valstiskuma idejas jeb nacionālā valstiskuma iedibinātāju” (38. lpp.). 1907.–1914. gadā vispusīgi uzplaukst M. Valtera devums arī kultūras jaunradē. Viņš nodalās no J. Jansona-Brauna un pievienojas Rainim. 1914. gadā ar grāmatu “Mūsu tautības jautājums” M. Valters atklāj latviešu progresīvā nacionālisma eposu (sk. 45.–48. lpp.). R. Treija grāmatā pastāstīts, cik liela loma bijusi Somijas patriotiskai ietekmei. M. Valters bija Eiropas mēroga demokrātisks nacionālists. Tas spilgti izpaudās 1917., bet vēl vairāk – 1918. gadā, kad latviešu inteliģences nacionālie demokrāti saistīja savu dzīvi ar neatkarīgās Latvijas Republikas tapšanu un aizstāvēšanu. M. Valters kļūst par K. Ulmaņa vadītās Pagaidu valdības iekšlietu ministru un ir tāds līdz 1919. gada jūlijam. M. Valtera turpmākā pāriešana diplomāta darbā acīmredzot bija viņa paša izvēle, tomēr man šķiet, ka to determinēja arī nevēlēšanās piedalīties latviešu

politiku savstarpējos ķīviņos valdības veidošanas un darbības jautājumos. Ar latviešu nacionālisma šķelšanos bija grūti samierināties... Latvija zaudēja talantīgu vadošo valstsvīru.

R. Treijs ir pareizi saskatījis M. Valtera diplomātiskās darbības īpatnību: tās savienojumu ar zinātnisku Latvijas vēstures un politikas izklāstu grāmatās, kuras viņš sagatavoja un izdeva ārzemēs vācu un franču valodā. Tajās tika apgāzta vācu šovinistisko vēsturnieku koncepcija par vāciešu kultūras nesēju dominējošo lomu Latvijā kopš Livonijas laikiem līdz 20. gadsimtam un latviešu nacionālistu nepateicību par savas zemes ieviešanu Eiropas kultūrā. Turklāt jāpiezīmē, ka M. Valters savā kritikā nekad nenoslīdēja līdz sīknacionālistiska egoisma zemajai pakāpei.

R. Treijs raksta par M. Valtera lielo ieguldījumu Latvijas nacionālās valsts un nacionālo minoritāšu saprašanās nodrošināšanā, ko garantēja arī viņa sagatavotā Latvijas deklarācija Tautu Savienībai par šo jautājumu 1922. gada jūlijā. To pieņēma ar piezīmi, ka sarunas starp Latviju un TS padomi tiek pabeigtas (sk. 91. lpp.). Nekādas pārbaudes un atskaites vairs nebija vajadzīgas. Bija garantija, ka Latvijas nacionālā valsts rūpēsies par minoritāšu identitāti, aizsargās to. Šī pieredze joprojām var būt noderīga.

R. Treija grāmatas nopelns ir arī M. Valtera zinātniskās darbības apskats Latvijā 20.–30. gados. Īpaši vērtīgas bija viņa atziņas par latviešu kultūras saglabāšanas centieniem – gan etnogrāfiskā, gan etnoloģiskā nozīmē. Pilnīgi jaunā kvalitātē M. Valteru rādīja viņa apcerējumi par Latvijas nacionālās ekonomikas celtniecību un spējām pārvarēt pasaules ekonomiskās krīzes sekas (sk. 112.–119. lpp.). Grāmatā “No sabrukuma uz plānveidotu saimniecību” (1933) tika izgaismota nacionālā kapitāla kritiskā situācija Latvijā, nespēja izkļūt no krīzes ar racionalizācijas un inovācijas līdzekļiem, jo latviešu uzņēmēji bija pārāk atkarīgi no valsts kredīta, viņu mazās iespējas sakņojās ražošanas nepietiekamā koncentrācijā, kas radīja arī konkurences nespēju. M. Valters iestājās par valsts kapitālisma attīstību un atbalstīja 15. maija iekārtas soļus šajā virzienā.

Turpretī K. Ulmaņa autoritārās iekārtas ilglaicīgu saglabāšanu M. Valters atzina par lielu politisku kļūdu. Jau 1931. gadā viņš brīdināja, ka pārāk liela prezidenta vara var galā destabilizēt stāvokli valstī, par svarīgiem strīdīgiem jautājumiem jāriko “tautas referendumi” – kā Šveicē (sk. 142. lpp.).

Lasot R. Treija grāmatu, atklājas M. Valtera pieaugošais “konflikts” ar ārlietu ministru Vilhelmu Munteru, kura darbībā tika saskatīta nekonsekvence attiecībā ar demokrātiskām lielvalstīm un izdabāšana nacistiskajai Vācijai, kapitulārisms pret PSRS agresīvajiem centieniem Baltijā (sk. 173.–181. lpp.). Šo “konfrontāciju” noslēdza Latvijas Republikas bojāeja 1940. gadā un A. Kirhenšteina parakstītā pavēle par M. Valtera atlaišanu no diplomātiskā dienesta “sakarā ar 65 gadu vecuma sasniegšanu”.

No 1940. gada līdz pat sava mūža pēdējai dienai 1968. gada 27. martā Miķelis Valters bija nemitīgs cīnītājs par padomju okupācijas varas padzišanu no Latvijas. Taču vienlaikus savās daudzpusīgajās publikācijās viņš uzsvēra Latvijas nākotnes demokrātisko veidolu, noraidīja K. Ulmaņa un V. Muntera uzskatu pēctecības iespēju Latvijā. M. Valtera rakstos netiek aicināta atgriešanās pie ulmaniskās iekārtas. Par to viņš latviešu rietumnieciskajā emigrācijā iemantoja daudz pretinieku. Pēdējo ietekmē vairākkārt tika noraidīta viņa darbu iespiešana. Grāmatā lasām, ka M. Valters savas dzīves nogali vadījis kā emigrācijas vientulis.

R. Treijs savā grāmatā nav pieminējis, ka 1918. gadā un arī vēlāk Miķelis Valters bija tieši tas publicists, kas Latvijai ieteica "politiskās nācijas" modeli. (Par to vairākkārt rakstījis šīs recenzijas autors, piemēram, grāmatā "Nacionālais jautājums Latvijā 1850–1940" (Rīga, 1997, 128.–129. lpp.); arī materiālā "Politiskās nācijas ideja Latvijā" (LZA Vēstis, 1995, Nr. 11/12, 42.–43. lpp.).) Politiskās nācijas ideja Latvijā joprojām ir principiāla diskursa tēma.

Savulaik Rietumu emigrācijā izskanēja pārmetums Miķelim Valteram, ka viņš šķēlis latviešu sabiedrību. Bet paradoksāli: cildinošus nekrologus par viņu rakstīja Ādolfs Šilde un Bruno Kalniņš, viņa bijušie pretinieki.

Riharda Treija grāmata pārliecinoši pierāda, ka Miķeļa Valtera devumam Latvijas vēsturē ir paliekoša un perspektīva nozīme. Viņš atstājis mums ļoti vērtīgu domu un pieredzes mantojumu.

Leo Dribins

Saulius Grybkauskas. *Sovietinė nomenklatūra ir pramonė Lietuvoje 1965–1985 metais*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011. 438 p.: iliustr. (Saulius Grybkauskas. *Padomju nomenklatūra un rūpniecība Lietuvā 1965.–1985. gadā*)

Latvieši nereti ar skaudību lūkojas kā uz saviem ziemeļiem, tā arī dienviņu kaimiņiem, un jāatzīst, ka viņus ir par ko apskaut, tajā skaitā arī vēstures pētniecībā. Sākot no līdzīgas bāzes, lietuvieši ir bijuši sekmīgāki vairākos parametros. Tajā skaitā viņi ne tikai intensīvi pētī padomju

